

УДК ???

КРИТЕРІЇ КОНТРОЛЮ ЗА ОБ'ЄКТИВНІСТЮ СЕМАНТИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Крехно Т.І.

Основним завданням історичної лексикології є планомірний науковий опис словникового складу на різних етапах його розвитку. Одним із найскладніших різновидів історико-семантичних досліджень є відновлення семантичної структури лексем, що належали минулим епохам.

Із серйозними труднощами зіштовхуємося в тих випадках, коли в історичних словниках не відбито відповідних слів, а в сучасній мові їх не репрезентовано навіть як архаїзмів чи історизмів, отже, єдиним свідченням існування є фіксація в писемних пам'ятках, де часто контекст не дозволяє точно розкрити значення лексем. Нерідко й наявність перерахованих умов не є гарантом з'ясування повної та точної семантичної структури лексичної одиниці, що належала словникові минулих століть. Водночас це важлива пошукова робота, що забезпечує глибше й свідоміше розуміння сучасних мовних процесів, оскільки словниковий склад певного періоду є результатом і продуктом розвитку попередніх лексичних систем.

Питання семантичної реконструкції неодноразово порушувалися в мовознавстві [1; 2; 3; 6], але й надалі залишаються актуальними, оскільки „колишні лексичні системи ще недостатньо чітко окреслені для сучасності”; постійного вдосконалення потребують методи та прийоми їх дослідження [3, с.40]. Кардинальною історико мови й етимологі називають проблему адекватності реконструкції семантики [1, с.331; 3, с.40; 4, с.317].

Ця стаття є спробою окреслити основні критерії, що забезпечують об'єктивність історико-семантичного дослідження.

1. Доцільною уявляється нам робота з реконструкції семантики тематичних груп. Лексеми в мовній системі пов'язуються між собою так само, як і позначувані ними явища дійсності. А отже, предметно-тематична спільність слів зумовлює й деяку спільність їх лінгвістичних параметрів. Слова однієї понятійної сфери характеризуються набором загальних ознак (семантичних, дериваційних тощо), однотипними парадигматичними та синтагматичними зв'язками, подібними регулярними відношеннями; і навпаки, виявлення специфічних лінгвістичних характеристик окремої мовної одиниці могло б бути підставою для віднесення її до відповідної групи лексики, зрештою ці ознаки можуть ставати виразниками лексичного значення. Отож, певний модельований нами шлях розвитку семантики буде більш вірогідним, якщо відповідний тип гармонійно впишеться в широкий контекст понятійно пов'язаних слів.

2. Об'єктивність історико-лінгвістичного дослідження забезпечується оперуванням закономірностями системного характеру. Окремий відтворюваний мовний факт констатуємо з більшою достовірністю, спираючись на порівняння зіставних лінгвістичних явищ, що відзначаються регулярністю, повторюваністю, однотипною структурованістю, достатньою кількістю ілюстрацій.

Проте слід зауважити, що системність у семантиці має специфічний характер порівняно із системністю інших структурних рівнів мови: „Упорядкованість елементів, що є основою системності, часто в континуумі семантичному виявляється відносним поняттям” [5, с.7]. Ще на початку ХХ ст. були зроблені спроби регламентувати й пояснити семантичний розвиток певних реалій, але мовознавці визнають, що встановлені „семантичні закони” відзначаються нечіткістю, суперечливістю; природа, сутність цих закономірностей до кінця не з'ясовані [5, с.17]. Не визначено, зокрема, у яких умовах, якою мірою й стосовно яких семантичних реалій діють ці закони; чому часто семантичні перетворення носять індивідуальний характер, потенційна семантика не використовує передбачуваних мовою закономірних можливостей. Та все ж таки ідея семантичних закономірностей є правомірною. Виявлення й дослідження системних семантичних законів, типологічних моделей розвитку й трансформації значень забезпечують об'єктивний контроль за лексичним матеріалом [4, с.320].

3. Важливим критерієм адекватності семантичної реконструкції є врахування кореляцій лексеми. Адже семантична структура слова визначається взаємовідношеннями з іншими мовними одиницями в системі. “Сукупність потенційно можливих валентностей зумовлює існування лексичного значення як об'єктивного явища системи мови” [4, с.45]. У дистрибутивних властивостях слова реалізуються постійні й змінні семантичні ознаки, денотативні й сигніфікативні елементи значення; детальний аналіз синтагматичних та парадигматичних параметрів дозволяє виявити інваріант та диференційні семи структурної організації. Дуже важливо при розгляді лексичної та синтаксичної сполучуваності розрізнявати абсолютні й реляційні валентні властивості для з'ясування ступеня дискретності мовної одиниці.

4. Еволюцію семантики певного слова варто досліджувати, урахуовуючи особливості й специфіку стану мовної системи у відповідні історичні періоди. Окреслюючи основні завдання історичної семасіології, В. Виноградов застерігав від модернізації значення слова, „небезпеки перенесення сучасного світосприйняття й категорій мислення на далекі епохи” [3, с.40].

5. Об'єктивність семантичної реконструкції можуть забезпечувати проєкції на історично-культурну площину. Відомо, що лексико-семантичні процеси значно більшою мірою, ніж інші, демонструють зв'язок із позамовними реаліями, відтак екстралінгвальний фактор є значним у процесі розвитку лексики як найрухливішого рівня мови. Основні структурно-семантичні зміни словника, здійснені за внутрішніми лінгвістичними законами, врешті-решт визначалися реаліями позамовного світу. Таким чином, свідчення археології, історії, етнографії, культурології нерідко орієнтують семасіолога на певний порядок семної організації, хронологію динамічних процесів на семантичному рівні. Значення культурно-

історичного аспекту дослідження для відтворення втраченої семантики не варто перебільшувати, але й нехтування даним критерієм може призвести до необ'єктивності.

6. Важливим у процесі моделювання семантичної структури є врахування відомостей діалектних лексикографічних матеріалів. Особливо цінними можуть бути дані говірок, що містять архаїчні риси.

Таким чином, історія розвитку певної семантики повинна базуватися на послідовному застосуванні наукових логічних категорій. Названі критерії є важливими факторами, що контролюють процеси реконструювання в історико-семантичному дослідженні та забезпечують їх адекватність.

Список літератури

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М., 1974. – 448 с.
2. Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5 т. Т.1 / Л. Булаховський – К., 1975. – 495 с.
3. Виноградов В.В. Материалы и исследования в области исторической лексикологии русского литературного языка // Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В. Виноградов. – М., 1977. – С. 40-42.
4. Звегинцев В.А. Семасиология / В. Звегинцев. – М., 1957. – 321 с.
5. Маковский М.М. Системность и асистемность в языке / М. Маковский. – М., 1980. – 209 с.
6. Трубачев О.Н. Реконструкция слов и их значений // Вопр. языкознания. – 1980. – № 3. – С. 3-14.

Поступила до редакції 10.04.2006 р.